

MINISTRIA E ARSIMIT DHE E SHKENCËS

BYROJA E ZHVILLIMIT TË ARSIMIT

Programi mësimor

Arsimi financiar

për klasën VII, VIII ose IX

- Lëndën zgjedhore të lirë nxënësit mund ta zgjedhin në klasën e 7-të në vitin shkollor 2024/25, në vitin shkollor 2025/26 lënda zgjedhore e lirë u ofrohet nxënësve të klasës së 7-të dhe të klasës së 8-të dhe nga viti shkollor 2026/27 mund ta zgjedhin nxënësit nga klasa e 7-të deri në të 9-tën

Shkup, 2024

LIDHËSHMËRIA ME STANDARDET KOMBËTARE

Programi mësimor përfshin kompetencat përkatëse në fushat e: **VII. Teknika, teknologjia dhe sipërmarrësia.**

Nxënësja/nxënësja e di dhe/ose mund:

VII-A.11	të vendosë për arsimin e mëtejshëm bazuar në interesat, aftësitë dhe mundësitë e veta, duke marrë parasysh nevojat e tregut të punës;
VII-A.12	shpjegojnë termat e kursimit dhe huamarrjes dhe bëjnë dallimin ndërmjet kursimit në afat të shkurtër dhe të gjatë;
VII-A.13	të planifikoj në mënyrë racionale dhe ekonomike ti shpërndaj dhe/ose të shpenzoj paratë që i ka në dispozicion.

Nxënësi/nxënësja kupton dhe pranon se:

VII-B.5	burimet nuk janë të pakufizuara dhe se ato duhet të përdoren me përgjegjësi.
---------	--

Programi mësimor përfshin kompetencat përkatëse edhe nga këto fusha të Standardeve kombëtare: **I. Shkrim-leximi gjuhësor, III. Matematika dhe shkencat natyrore, IV. Shkrim-leximi digjital dhe V. Zhvillimi personal dhe social**

Nxënësi/nxënësja e di dhe/ose mund:

I-A.1	të shprehin dhe përcjellin mendimet, ndjenjat, informacionet dhe pikëpamjet e tij në situata të ndryshme komunikimi, përmes mediave të ndryshme dhe për qëllime të ndryshme;
I-A.3	të zhvillojë dialog kritik dhe konstruktiv, duke shprehur në mënyrë të arsyeshme pikëpamjet e tij;
I-A.10	të kuptojnë përmbajtjen e shfaqur vizualisht (diagramet, tabelat dhe grafikët, ilustrimet, animacionet, etj.): të jenë në gjendje të ndajnë, analizojnë, vlerësojnë dhe përmbledhin përmbajtjet e shfaqura vizualisht dhe t'i shpjegojnë ato (me shkrim dhe gojarisht);
I-A.12	të përdorin informacione nga burime dhe media të ndryshme dhe t'i qasen në mënyrë kritike, duke marrë parasysh burimin, kontekstin, qëllimin dhe vërtetësinë e informacionit të paraqitur.

III-A.3	të shqyrtojë një zvogëlim ose rritje të përqindjeve, duke përfshirë probleme të thjeshta që lidhen me financat personale ose vendore (shembull: interesi, zbritja, fitimi, humbja dhe tatimi);
III-A.25	të vendos se si të verifikoj rezultatet dhe të shqyrtoj nëse përgjigja është e arsyeshme në kontekstin e problemit;
III-A.26	të vlerësojë efektivitetin e qasjeve të ndryshme për zgjidhjen e problemit dhe përmirësimin e procedurës së zgjedhjes;
III-A.27	të përdor aplikacione matematikore për të zgjidhur situata të ndryshme problematike dhe për të kontrolluar njohuritë;
III-A.51	të shpjegoj ndërveprimin njeri-mjedis jetësor dhe identifikon ndikimet pozitive dhe negative të një personi në mjedis jetësor;
III-A.53	të analizoj marrëdhëniet midis sistemeve ekologjike, sociale dhe ekonomike nga niveli lokal në atë global;
IV-A.4	në bashkëpunim me të tjerët të analizoj problemin, për të zhvilluar një ide dhe plan për kërkimin dhe zgjidhjen e tij dhe për të planifikuar se kur dhe për çfarë do të përdorë TIK;
IV-A.5	të përcaktoj se çfarë informacioni i nevojitet, të gjen, zgjidh dhe shkarkon të dhënat, informacionin dhe përmbajtjen digjitale dhe vlerëson rëndësinë e tyre ndaj nevojës dhe vërtetësisë specifike të burimit;
IV-A.6	të përzgjidh dhe përdor mjete të ndryshme të përpunimit të dhënave, analizon të dhënat dhe paraqitin ato në mënyra të ndryshme, duke respektuar rregullat e përdorimit;
IV-A.8	në një mënyrë të sigurt dhe të përgjegjshme të përdor përmbajtje digjitale, rrjetet arsimore dhe sociale dhe retë digjitale;
V-A.4	të vlerësojë aftësitë dhe arritjet e veta (duke përfshirë pikat e forta dhe të dobëta) dhe mbi këtë bazë t'i përcaktoj përparësitë që do t'i mundësojnë atij të zhvillohet dhe të përparojë;
V-A.8	të organizojë kohën e vet në një mënyrë që do t'i mundësojë të arrijë objektivat e përcaktuara në mënyrë efikase dhe efektive dhe të plotësojë nevojat e veta;
V-A.9	të parashikojë pasojat e veprimeve të tij dhe veprimet e të tjerëve në vetvete dhe të tjerëve;
V-A.10	të zbatojë parimet etike kur vlerëson të drejtën dhe të gabuarën në veprimet e tij dhe të tjerëve dhe manifeston tipare të virtytshme karakteri (si: ndershmëria, respekti, durimi, kujdesi, çiltërsia, mirënjohja, vendosmëria, rëndësia dhe vetëdisiplina);

V-A.11	të veproj në mënyrë të pavarur, me vetëdije të plotë se kush, kur dhe si mund të kërkojë ndihmë;
V-A.15	të bashkëpunojnë me të tjerët në arritjen e qëllimeve të përbashkëta, duke ndarë pikëpamjet dhe nevojat e tyre me të tjerët dhe duke marrë parasysh pikëpamjet dhe nevojat e të tjerëve;
V-A.18	të hulumtojnë, duke bërë pyetje përkatëse me qëllim që të zbulojnë problemet, të analizojë dhe vlerësojë informacionin dhe propozimet dhe të verifikojë supozimet;
V-A.19	të jep propozime, të shqyrtojë mundësitë e ndryshme dhe të parashikojë pasojat në mënyrë që të nxjerrë përfundime dhe të marrë vendime racionale.

Nxënësi/nxënësja kupton dhe pranon se:

I-B.2	me përdorimin e gjuhës në kontekste dhe mjedise të ndryshme, dhe në forma të ndryshme, komunikim dhe ndërveprim efektiv (gjithmonë duke marrë parasysh se me kë arrihet komunikimi);
I-B.4	përmbajtja dhe mënyra e shprehjes së mendimit të tyre mund të kontribuojnë në mbajtjen dhe përmirësimin e komunikimit, por gjithashtu të shkaktojnë keqkuptime dhe konflikte;
III-B.2	njohuritë e matematikës zbatohen në shumë fusha të jetës së përditshme;
III-B.3	njohuritë e matematikës janë të nevojshme për miratimin e njohurive nga lëndët e tjera dhe disiplinat shkencore;
III-B.6	burimet natyrore në Tokë janë të kufizuara dhe se përdorimi i tyre i papërgjegjshëm ka pasoja për cilësinë e jetës;
IV-B.1	shkrim-leximi digjital është i nevojshëm për jetën e përditshme – lehtëson mësimin, jetën dhe punën, kontribuon në zgjerimin e komunikimit, kreativitetit dhe inovacionit, ofron mundësi të ndryshme për argëtim;
IV-B.2	përdorimi i papërgjegjshëm dhe i pasaktë i TIK-ut ka kufizime dhe mund të mbartë rreziqe për individin ose shoqërinë;
IV-B.3	potencialet e TIK-ut do të rriten dhe duhet të monitorohen dhe përdoren, por gjithashtu se duhet të ketë një qasje kritike me vërtetësinë, besueshmërinë dhe ndikimin e të dhënave dhe informacionit të disponueshëm nëpërmjet pajisjeve digjitale;

IV-B.4	në hapësirën digjitale, është e rëndësishme të sigurohet mbrojtja e identitetit, privatësisë dhe sigurisë emocionale, të mos përdoret gjuha e urrejtjes dhe dhuna kibernetike dhe të respektohen rregullat dhe normat e komunikimit në komunitetet digjitale;
IV-B.5	informacioni i disponueshëm në hapësirën digjitale duhet të përdoret në mënyrë etike, sipas rregullave të përcaktuara dhe për të mirën e njerëzve;
V-B.4	çdo veprim që merr ka pasoja për të/atë dhe/ose rrethinën e tij/saj;
V-B.6	suksesi në jetë varet kryesisht nga qëllimet që do t'i vërë vetes dhe mënyra se si ai/ajo planifikon aktivitetet dhe organizon kohën varet kryesisht nga efektshmëria dhe efektiviteti në arritjen e objektivave të përcaktuara.

REZULTATET NGA MËSIMI

Tema 1. Menaxhimi i parave të mia

Njohuritë/shkathtësitë:

- Planifikon dhe krijon një buxhet për shpenzimet dhe kursimet e tij aktuale dhe të ardhshme.
- Rregullon planet e tij për përdorimin e parave nëse ndryshojnë rrethanat.
- Njeh synimet financiare afatshkurtra dhe afatgjata.
- Identifikon situatat për të cilat huamarrja e parave është e përshtatshme.
- Bën dallimin ndërmjet huamarrjes së planifikuar dhe të paplanifikuar të parave.
- Shpjegon se investimet janë një mënyrë frytdhënëse ose rritur fondet e disponueshme.

Qëndrimet/vlerat:

- Ka një qasje proaktive për të menaxhuar paratë e tij.
- Beson se buxhetimi është një mjet i rëndësishëm për menaxhimin inteligjent të parave.
- Pranon se është e nevojshme të kursejë për emergjenca të papritura dhe për gjëra që nuk mund t'i përballojë për momentin.
- Kupton se kursimi dhe huamarrja e planifikuar dhe e organizuar për periudha më të gjata kohore është e dobishme për menaxhimin efektiv të parasë.

Përmbajtje (dhe nocionet) dhe numri i orëve	Shembuj të aktiviteteve:
<ul style="list-style-type: none"> • Planifikimi dhe buxhetimi (dëshira, nevoja, buxheti, buxhetimi, të ardhurat, kostot fikse, kostot e ndryshueshme, kostot e tjera, fitimi) numri i orëve: 6 	<ul style="list-style-type: none"> • Nxënësve, të ndarë në dyshe, u jepen karta në të cilat shkruan DËSHIRA dhe NEVOJA dhe u paraqitet një situatë imagjinare: Janë në një vetëshërbim plot me produkte të ndryshme. Duke ecur mes gondolave me kartat, ata shënojnë produktet që duan dhe kanë nevojë. Nëpërmjet pyetjeve të mëposhtme, nxënësit shpjegojnë se si ata zgjedhin produktin që do të vendosin: Cilat janë tre pyetjet që i bëni vetes për të përcaktuar nëse një produkt është një nevojë kundrejt një nevoje? Çfarë është një DËSHIRË për ju dhe çfarë është një NEVOJË? Pse mendoni se është e dobishme të dimë nëse diçka është një nevojë apo një dëshirë? Pasi t'u përgjigjen këtyre pyetjeve, nxënëset (për shembull duke përdorur Mentimeter, Padlet, Kahoot, etj.) thonë tre gjëra që u duhen ose duan. Në një diskutim të hapur, arrihet në përfundimin se si përcaktohen prioritetet (mes nevojës dhe dëshirës) dhe se ato ndryshojnë ndërmjet individëve të ndryshëm. • Nxënësit vizatojnë një rreth në një hamer, në të cilin duhet të shënojnë në përqindje se sa nga paratë që kanë marrë për ditëlindjen e tyre (p.sh. 1000 denarë) do t'i ndajnë për NEVOJA, DËSHIRË dhe KURSIM. Ndërsa shpërndajnë përqindjet, ata do të shënojnë dhe ngjyrosin secilën pjesë të rrethit ("piten"). Nxënësit diskutojnë mes tyre se përse i kanë shpërndarë në këtë mënyrë paratë që kanë marrë për ditëlindjen e tyre. • Nxënësit ndjekin një prezantim vizual rreth buxhetimit, një nga mjetet bazë që përdoret për të menaxhuar paratë. Nxënësit shpjegojnë me fjalët e tyre pse është kaq e rëndësishme të bëhet një buxhet dhe si t'i përmbahen atij. Më pas atyre u paraqitet një rast studimor, p.sh. "Shoku juaj merr para xhepi çdo javë, por ai gjithmonë duket se nuk ka para sa herë që i duhet të blejë lëngje ose të shohë një film në kinema. Ju rekomandoni që të bëjë një buxhet, por ai thotë: "Në asnjë mënyrë! Do të kërkonte kaq shumë përpjekje, dhe nuk mendoj se do të funksionojë gjithsesi! Nuk ia vlen!" Nxënësit, në grupe të vogla, bëjnë një buxhet në bazë të "parave të xhepit" dhe më pas secili grup prezanton punën e bërë. Së fundi, ata arrijnë në përfundimin se buxhetimi ndihmon në menaxhimin e parave të tyre. • Nxënësit zhvillojnë një diskutim duke iu përgjigjur pyetjes: "Cilat janë pesë gjërat për të cilat prindërit/kujdestarët paguajnë rregullisht çdo muaj Në fund të diskutimit, nxënësit vizatojnë një tabelë me tre kolona (kosto fikse, kosto të ndryshueshme dhe kosto të tjera) në një fletë letre dhe në secilën prej tyre shënojnë gjërat që prindërit/kujdestarët paguajnë për çdo muaj (p.sh. qiranë, këstin e kredisë, faturën e energjisë elektrike, ujin, telefonin, internetin, sigurimin, ushqimin, këpucët, shkollën. furnizimet...) Më pas nxënësit ndahen në grupe shpjegojnë me fjalët e tyre "Pse është e nevojshme që prindërit/kujdestarët të lënë mënjanë para për gjërat e renditura në tabelën e koston." . • Nxënësit, të ndarë në grupe, përgatisin një buxhet mujor për një familje me katër anëtarë, duke supozuar se janë "të rritur" dhe se janë të punësuar. Ata përcaktojnë vetë sasinë e hyrjes së parave (pagës), si dhe shpërndarjen e parave që kanë marrë për atë muaj. Kur bëjnë llogaritjet, nxënësit japin një pamje të detajuar të kostove dhe

	<p>kursimeve (p.sh. në Excel). Nëse ka kursime, nxënësit shpjegojnë se për çfarë do t'i përdornin dhe si do t'i planifikonin ato para (p.sh. pushime verore ose dimërore, riparimi i gardhit, peizazhi i oborrit, etj.). Nxënësit, grup pas grupi, paraqesin detyrën e përfunduar. Pas prezantimit, bëhet një reflektim mbi rëndësinë e planifikimit dhe buxhetimit të parave.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Kursimet e planifikuara dhe huamarrjet (kursimet, libri i kursimeve, llogaria e kursimeve, interesi, norma e interesit, huamarrja) numri i orëve: 6 	<ul style="list-style-type: none"> • Nxënësit shkruajnë të paktën 10 qëllime për të cilat do të dëshironin të kursejnë. Disa nga qëllimet mund të jenë të mëdha, si kursimi për të vazhduar shkollimin në arsimin në fakultet, ndërsa të tjerat mund të jenë të vogla, si kursimi i mjaftueshëm për të blerë një kapele të re dielli. Objektivat mund të jenë edhe diçka në mes, si kursimi për një biçikletë të re. Pasi i shkruajnë qëllimet, ata i renditin në një tabelë në kategoritë e mëposhtme: <ul style="list-style-type: none"> - objektivat afatshkurtra: ato që dëshirojnë t'i arrijnë brenda dy deri në gjashtë muaj; - objektivat afatmesme: ato që dëshirojnë t'i arrijnë brenda gjashtë muajve deri në dy vjet; - objektivat afatgjata: ato që ata do të donin t'i arrinin në tre ose më shumë vjet. <p>Nxënësit i përgjigjen pyetjes se për cilin nga qëllimet, në secilën kategori veç e veç, do të ishin më të motivuar për të kursyer. Ata gjithashtu shpjegojnë pse.</p> • Nxënësit ndjekin një prezantim vizual rreth arsyeve dhe qëllimeve për të kursyer paratë e tyre. Pas diskutimit për arsyet dhe qëllimet e kursimit, nxënësve u paraqitet një skenar, p.sh.: Ata marrin një shumë të caktuar parash nga prindërit/kujdestarët për kryerjen e punëve të shtëpisë dhe mund të kursejnë 1000 denarë në muaj. Nxënësit i shpërndajnë paratë sipas tre qëllimeve të kursimit (afatshkurtër, afatmesëm, afatgjatë) dhe shpjegojnë pse vendosën për atë strategji. • Nxënësve u jepet një detyrë problemore si shembull për të llogaritur sa dhe për sa kohë duhet të kursejnë për një qëllim të caktuar. Për shembull: Kushërira ime dëshiron të blejë një kompjuter që do të mund ta përdorë për vitin e ardhshëm shkollor, pra për 9 muaj. Pas një hulumtimi të hollësishëm të tregut, ajo konstaton se mund të blejë kompjuter me zbritje të përfshirë për shumën prej 12.000 denarë. Ajo skicon planin e saj të kursimeve për këtë qëllim afatmesëm. <p>Sa denarë duhet të kursejë çdo muaj për të blerë kompjuterin? $12000 \text{ денари} \div 9 \text{ muaj} = 1333,33 \text{ muaj}$</p> <p>Sa denarë duhet të kursejë në javë?</p> $1333,33 \text{ denarë} \div 4 \text{ javë} = 333,33 \text{ denarë në javë}$ <p>Sa denarë duhet të kursejë në ditë?</p> $333,33 \text{ denarë} \div 7 \text{ ditë} = 47,62 \text{ denarë në ditë (ajo është më pak se 50 denarë në ditë!)}$ <p>Pas llogaritjes, nxënësit shpjegojnë se nga cilat shprehje të zakonshme të shpenzimeve mund të heqin dorë në një ditë, një javë ose një muaj për të arritur qëllimin e tyre të dëshiruar?</p>

	<ul style="list-style-type: none"> Nxënësit vizitojnë një bankë pranë shkollës ku mësojnë për produktet dhe shërbimet bankare. Nxënëseve u tregohet se çfarë është një llogari pagese, llogari kursimi dhe libër kursimi, si dhe kushtet e dhëna nga banka nëse duan të depozitojnë paratë në bankë për të arritur qëllimet e tyre të ardhshme (p.sh. depozita, norma e interesit, interesi, qasje për paratë e tyre, banka elektronike – gjurmimi elektronik i parave, etj.). Nxënësit diskutojnë mbi avantazhet e kursimit në bankë. Pastaj llogarisin individualisht p.sh.: Nëse kanë depozituar 5000 denarë në një llogari kursimi me kamatë vjetore prej 5%, sa do të rriten paratë për 1 vit dhe për 10 vjet? Për llogaritjen, ata përdorin formulën: $i = K \times p \times t$ Ku: K – Shuma bazë në të cilën llogaritet interesi; i – Interesi; p – Norma e interesit e shprehur në përqindje (%); t – Koha për të cilën llogaritet interesi. Nxënësve u demonstron një rast studimi, për shembull: Djali i fqinjit duhet të fillojë të studiojë në vjeshtë. Fqinji nuk ka fonde të mjaftueshme për t'i mundësuar të birit të studiojë. Nxënësit zhvillojnë një diskutim për PËRPARËSITË dhe DISAVANTAZHET nëse një fqinj merr hua para nga të afërmit dhe miqtë. Nëpërmjet një loje me role, nxënësit demonstron një situatë në të cilën një fqinj merr hua nga një bankë për të cilën duhet të paguajë interes për një periudhë të caktuar (derisa paratë të kthehen). Nxënësit diskutojnë PËRPARËSITË dhe DISAVANTAZHET e një fqinji që merr hua nga një bankë. Në një tabelë në dyshe, nxënësit shkruajnë arsyet pse ia vlen vërtet të merren hua nga banka dhe mënyrat e kthimit të parave të “huazuara” (kamatat, këstet, koha e shlyerjes).
<ul style="list-style-type: none"> Investimi në të ardhmen time (investimi, kapitali, fondi i pensioneve, fondi i investimeve, letrat me vlerë, aksionet) numri i orëve: 4 	<ul style="list-style-type: none"> Nxënësit kanë një ligjërues të ftuar (prind/kujdestar, punonjës banke, ekonomist, etj.) me të cilin zhvillojnë një diskutim se si investimi mund të jetë një mjet për të rritur paratë e tyre dhe për të krijuar kapital (pasuri) për të arritur qëllimet e ardhshme (vazhdimi i arsimit, blerja e një shtëpie, fillimi i një biznesi, shërimi, pensioni...). Nxënësve u demonstron shembuj të investimit në një fond pensioni, fond investimi, letra me vlerë, aksione. Nxënësit plotësojnë një tabelë ku renditen karakteristikat e kursimit dhe investimit. Pavarësisht se kursimi duket “më i thjeshtë”, nxënësit shpjegojnë pse njerëzit kursejnë dhe investojnë. Nxënësit zhvillojnë një diskutim duke iu përgjigjur pyetjeve: A po kursejmë vetëm para?; A po investojmë për të rritur paratë tona për të arritur vetëm qëllimet personale? Nxënësit japin shembuj me ilustrime të kursimit të ujit, naftës, energjisë elektrike, si dhe investimit në mbrojtjen e mjedisit jetësor (p.sh. riciklimi, menaxhimi i mbetjeve, reduktimi i emetimeve të CO2, përdorimi i paneleve diellore, ndërtimi i mullinjve me erë...)
Tema 2. Konsumator i përgjegjshëm	
Njohurit/shkathësitë:	
<ul style="list-style-type: none"> Identifikon mënyrat për t'u ballafaquar me presionin e padëshiruar për të shpenzuar paratë e veta në mënyrë të pamatur. 	

- Merr vendime të zgjuara si konsumator duke krahasuar çmimet, cilësinë dhe bën dallimin mes shpenzimeve instiktive dhe blerjeve të planifikuara.
- Merr vendime të informuara bazuar në nevojat e tyre ose nevojat e të tjerëve.
- Shpjegon arsyet dhe nevojën për mbrojtjen e konsumatorëve.
- Përshkruan se si mund të ushtroni të drejtat tuaja si konsumator.

Qëndrimet/vlerat:

- Pranon se vetëm një konsumator i përgjegjshëm mund të bëjë zgjedhje të përgjegjshme për kursimet dhe shpenzimet.
- Beson se njeriu duhet të jetë i informuar mirë përpara se të marrë një vendim dhe të bëjë një zgjedhje.

Përmbajtjet (dhe nocionet) dhe numri i orëve

Shembuj të aktiviteteve:

- **Krahasimi i produkteve dhe shërbimeve, presioni i medias**
(konsumatori, shpenzimi i parave, vendimmarrja, krahasimi, praktikat tregtare të pandershme)
numri i orëve: **4**

- Ndahen nxënësit në grupe dhe u jepen dy skenarë për të menduar dhe për të shkruar një përgjigje të shkurtër. Për shembull: 1. Prindi/kujdestari juaj thotë se do t'ju blejë një xhaketë të re për dimrin e ardhshëm. Si vendosni se cilën xhaketë të blini? 2. Cili do të ishte vendimi juaj nëse prindi/kujdestari juaj do të thoshte se do të paguante gjysmën dhe ju duhet të paguani gjysmën tjetër për xhaketën?
- Nxënësve u jepet një detyrë me titull, për shembull, "Atlete që dua të blej". Në dyshe, nxënësit hulumtojnë në internet për tre mundësi për "rosat që duan të blejnë". Në një tabelë shënojnë tre mundësitë më të mira sipas buxhetit të planifikuar, krahasimin e produkteve (cilësi, garanci...), krahasimin e çmimeve dhe kushteve të blerjes (zbritje, pagesë me këste...). Nxënësit paraqesin atë që ata mendojnë se është mundësia më e mirë për "rosat që duan të blejnë". Në fund, nxënësit japin shembuj se përse nuk duhet të merret parasysh çmimi i produktit gjatë blerjes.
- Nxënësit japin shembuj duke iu përgjigjur pyetjeve: A keni parë ndonjë produkt çmimi i të cilit ka përfunduar me 99 denarë? Pse e bëjnë këtë tregtarët? Kjo pasohet nga një prezantim vizual i një prezantimi/reklame në media të një produkti të caktuar (p.sh. shampo për flokë, krem dielli, kos frutash, etj.) duke theksuar "Bli një, merr një!", "Bli produktin, merr të dytin. falas!", "100% organike", "Vetëm sot!" dhe kështu me radhë. Pasi shikojnë prezantimin vizual, nxënësit i përgjigjen pyetjes: Cilat janë praktikat tregtare të shitjeve apo ofertave speciale që mund të jenë të padrejta?

- **Mbrojtja e konsumatorëve**
(arsyetimi dhe mendimi etik dhe i qëndrueshëm, mbrojtja,

- Nxënësit bëjnë një anketë rreth opinionit dhe sjelljes së tyre si konsumatorë. Anketa kryhet gojarisht ose përmes MS Forms, Google Survey, etj. Sondazhi përfshin pyetje të tilla si:
 - A i merrni parasysh vlerat etike përpara se të blini një produkt të caktuar?
 - A jeni i gatshëm të ndani ose të huazoni një produkt në vend që të blini një të ri?

<p>këshilla) numri i orëve: 4</p>	<ul style="list-style-type: none"> - A do të blija një produkt me cilësi më të ulët nëse do të ishte prodhuar në mënyrë më etike? - A do të paguanit më shumë për një produkt ekuivalent nëse do të prodhohej në mënyrë më etike dhe të qëndrueshme? - A do të refuzonit të blinit produktin nëse nuk do të ishte prodhuar në mënyrë etike dhe të qëndrueshme? <p>Rezultatet e analizuar të anketës nxënësit i paraqesin në grafik. Nxënësit shpjegojnë rezultatet.</p> <p>Për krahasim, nxënësit hulumtojnë tendencat e konsumatorëve në botë në internet. Për shembull: një kompani e famshme çokollate përdor vaj palme në vend të gjalpit; një kompani veshjesh përdor vajzat e mitura si fuqi pune; një kompani lëngjesh pretendon se ambalazhi riciklohet, por është vërtetuar që nuk është, etj.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nxënësit luajnë role në dyshe ose në grup (konsumator - konsulent). Në një fletë letre ose në një kompjuter/tabletë, nxënësit krijojnë një tabelë me pyetje dhe këshilla të mundshme, udhëzime dhe burime (të paktën tre pyetje). Për shembull: <u>Konsumatori</u>: Atletet që bleva një javë më parë më janë shqyer. Tregtarit nuk i intereson dhe nuk merr kundërshtime për produktin e tij. Ku mund të ankojem? <u>Konsulenti juridik</u>: Në përputhje me Ligjin për Mbrojtjen e Konsumatorëve (linku: chrome-extension://efaidnbnmnnibpcajpcglclefindmkaj/https://economy.gov.mk/content/documents/Zakoni/%D0%97%D0%97%D0%9F%20-%D0%9C%D0%9A.pdf), Ju duhet të kontaktoni Inspektoratin Shtetëror të Tregut, i cili mbikëqyr tregun. Nëse dëshironi të konsultoheni për të drejtat e konsumatorëve, mund të kontaktoni Organizatën e mbrojtjes së konsumatorëve.
<p>Tema 3. Menaxhimi i rreziqeve të lidhura me paratë</p>	
<p><i>Njohurit/shkathtësitë:</i></p>	
<ul style="list-style-type: none"> • I ndërmerr hapat e nevojshëm për të mbrojtur identitetin e tij. • I ndërmerr hapat e nevojshëm për të mbrojtur paratë e tij. • Përshkruan aktivitete të sigurta për të minimizuar rreziqet financiare, veçanërisht kur përdoren shërbimet financiare digjitale. • Përshkruan pse sigurimi është i rëndësishëm. • Identifikon situatat ku mund të ketë nevojë për sigurim. 	
<p><i>Qëndrimet/vlerat:</i></p>	
<ul style="list-style-type: none"> • Zhvillon vetëdijen se ai/ajo mund të jetë viktimë e mashtrimit ose vjedhjes së identitetit dhe se kjo mund të ketë pasoja për të ose familjen e tij/saj. 	

- Pranon se dështimi për të vlerësuar dhe menaxhuar rrezikun mund të çojë në pasoja që ndikojnë në të ardhmen financiare dhe mirëqenien sociale dhe emocionale.
- Vlerëson rolin që luan sigurimi në ruajtjen e mjetet financiare dhe sigurisë.

Përmbajtjet (dhe nocionet) dhe numri i orëve

Shembuj të aktiviteteve:

- **Mashtrimi dhe vjedhja e identitetit**
(mashtrim, vjedhje identiteti, fishing)
numri i orëve: **4**

- Nxënësit zhvillojnë një diskutim duke iu përgjigjur pyetjes: A kanë marrë ata ose dikush që e njohin një mesazh në adresën e tyre private të emailit ose një mesazh me tekst në celularin e tyre privat ku thuhet se, për shembull, ata "fituan një çmim në para" ose "për të depozituar para në llogarinë e mëposhtme" për të marrë një produkt" ose "ofertë pune në një vend tjetër". Nxënësit shpjegojnë nëse mesazhi është një përpjekje për të mashtruar. Gjithashtu, nxënësit shprehin mendimin e tyre në lidhje me atë që përpiqen të bëjnë njerëzit që dërgojnë mesazhe false duke kërkuar informacione personale, (të ashtuquajturat mesazhe phishing) si numri i certifikatës së lindjes, numri i kartës së identitetit, numri i pasaportës, numri i llogarisë bankare, PIN ose fjalëkalimi, etj.
- Nxënësve u jepet një kuiz (Mentimeter, MS Forms...) në të cilin ata u përgjigjen E VËRTETË dhe JO E VËRTETË pyetjeve të mëposhtme: A është i sigurt përdorimi i WI-FI publik? Vetëm të rriturve mund t'u vidhet identiteti? A mund të vidhet identiteti vetëm nëse dihet numri amë? Në fund të kuizit, nxënësit zhvillojnë një diskutim rreth vjedhjes së identitetit si një krim i rëndë (fishing) dhe çfarë ndodh kur dikush përdor informacionin personal të dikujt tjetër pa leje. Më pas, të ndarë në grupe, në një fletë letre, nxënësit shkruajnë se për çfarë mund të përdorë emrin dhe të dhënat personale hajduti i identitetit. (p.sh. për të blerë produkte, për të tërhequr kredi nga banka, etj.).
- Në dyshe, nxënësit lexojnë një artikull rreth mashtrimeve të ndryshme që synojnë sot adoleshentët. Për shembull, adoleshentët e sotëm kalojnë shumë kohë në internet, gjë që i bën ata një objektiv të përsosur për mashtruesit online, qëllimi kryesor i të cilëve është vjedhja e të dhënave/informacioneve personale dhe parave. Mashtrimet më të zakonshme që duhet të kenë kujdes adoleshentët janë: Mashtrimet me blerjet në internet; ndeshje tallëse; kuize online; "gjuetarët e talentëve"; mashtrimi i transferimit të parave; mashtrimet e lojërave online; mashtrimi me ndihmën financiare; "shërbime falas" etj. Pas leximit të artikullit, nxënësit i përgjigjen pyetjes: Çfarë mund të bëjmë për të mbrojtur të dhënat/informacionet tona personale? Përgjigjet shkruhen në tabelë. Për shembull: të jetë i vetëdijshëm për llojet e mashtrimit dhe pasojat e atyre mashtrimeve; të blini vetëm nga faqet e internetit të besuara; të mos klikoni në lidhje të panjohura të marra në e-mail, mesazhe me tekst ose oferta promovionale; të mos ndajmë të dhënat/informacionet tona personale (ose të

	<p>një anëtar të familjes) (adresa, ditëlindja, numri i telefonit, etj.); të mos ndajnë fjalëkalime dhe pin as me miqtë; për të mos ruajtur fjalëkalimet në kompjuterët publikë.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Sigurimi i rrezikut (Sigurimi, polisa) numri i orëve: 3 	<ul style="list-style-type: none"> • Nxënësit shkruajnë sendet që kanë në dhomën e tyre ose në dhomën tjetër në shtëpinë e tyre (krevat, tavolinë, komodë, TV, llambadar...) dhe pranë tyre shënojnë vlerën arbitrare në denarë. Pasi të keni llogaritur vlerën totale të artikujve në dhomë, diskutoni për t'iu përgjigjur pyetjeve: Sa kohë do të duhej për të blerë përsëri të gjitha ato artikuj në rast aksidenti (p.sh. përmbytje, zjarr, tërmet)? Cila është gjëja më e mirë për të bërë për t'u mbrojtur nga një rrezik i tillë, domethënë nga një humbje kaq e madhe financiare? • Në dyshe, nxënësit hulumtojnë llojet e sigurimit dhe përfitimet e sigurimit në internet. Ata i prezantojnë rezultatet e hulumtimit në Power Point. Më pas nxënësit, nëpërmjet një loje me role, simulojnë një situatë reale të investimit në sigurime nëpërmjet një kontrate sigurimi (polisë) si një mjet për të siguruar mbrojtje në rast se diçka e padëshiruar ndodh në jetën tonë dhe në familjen tonë ose në pronën tonë (shtëpinë), apartament, makinë, mobilje...)
<p>Tema 4. Roli i parave në jetën time</p>	
<p><i>Njohurit/shkathësitë:</i></p>	
<ul style="list-style-type: none"> • Shpjegon rolin që do të luajë puna/karriera në përmbushjen e dëshirave dhe nevojave të tij në të ardhmen. • Shpjegon se pavarësia financiare kontribuon në mirëqenien e përgjithshme. • Përshkruan pse janë të nevojshme tatimi, të ardhurat publike. 	
<p><i>Qëndrimet/vlerat:</i></p>	
<ul style="list-style-type: none"> • Vlerëson zgjedhjet që bën për karrierën dhe jetën e tij, p.sh. për të jetuar në mënyrë të pavarur, për të vazhduar arsimin, për të gjetur një punë ose për t'u vetëpunësuar. • Beson se është përgjegjës për sigurinë e tij financiare në të ardhmen dhe se mund të përmirësojë gjendjen e tij financiare nëpërmjet zgjedhjeve që bën. • Pranon që paratë e taksave të mbledhura nga shteti përdoren për të mirën e përbashkët. 	
<p><i>Përmbajtjet (dhe nocionet) dhe numri i orëve</i></p>	<p><i>Shembuj të aktiviteteve:</i></p>
<ul style="list-style-type: none"> • Puna/karriera dhe siguria e imë e ardhshme financiare dhe mirëqenia 	<ul style="list-style-type: none"> • Nxënësit supozojnë se janë 30 vjeç dhe duhet të imagjinojnë të ardhmen e tyre. Me teknikën Tufa në mes, shkruajnë JETA IME NË TË ARDHMEN, dhe e lidhin me fjalët, p.sh. ARSIMI, PUNË/KARRIERË, FINANCAT, KU JETOJ, BANESA, etj. Për ta bërë më të lehtë krijimin e ideve, nxënësit u përgjigjen pyetjeve të mëposhtme: Çfarë lloj arsimimi keni?; Çfarë pune apo karriere keni?; Ku jetoni, në cilin

<p>(puna, karriera, paga, fitimi, mirëqenia) numri i orëve: 3</p>	<p>vend, në cilin qytet, fshat?; A jetoni në shtëpi apo apartament?; Me kë kaloni kohë?; Si janë financat tuaja? etj. Pas përfundimit të detyrës, nxënësit paraqesin idenë e jetës së tyre në të ardhmen dhe shpjegojnë pse është e rëndësishme të mendosh për qëllimet e vendosura në jetë.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Njëpërmjet stuhive të ideve, nxënësit diskutojnë pyetjet që do të bënin kur zgjidhnin një karrierë. Për shembull, A kam aftësitë dhe arsimimin për karrierën që dua?; A dua ta bëj atë punë?; A do të më mundësojë kjo punë të kem stilin e jetës që dëshiroj dhe a do të mund t'i siguroj vetes siguri dhe mirëqenie financiare?; Sa është paga dhe cilat janë potencialet e fitimit?; etj. • Nxënësit hulumtojnë në dyshe në internet se cilat janë paga dhe mundësitë e fitimit për dy profesione në të njëjtën kohë, për shembull punonjës social dhe inxhinier elektrik. Për të bërë krahasimin, nxënësit u përgjigjen pyetjeve: Sa është paga fillestare e një punonjësi social? Cila është paga më e lartë që mund të marrë një punonjës social? A mendoni se punonjësit socialë kanë potencial të madh fitimi? Nxënësit u përgjigjen të njëjtave pyetje për inxhinierin elektrik. Ata i regjistrojnë përgjigjet në një T- tabelë.
<ul style="list-style-type: none"> • Financat personale dhe të ardhurat publike (Të ardhurat publike, tatimet) numri i orëve: 2 	<ul style="list-style-type: none"> • Nxënësit zhvillojnë një diskutim duke iu përgjigjur pyetjes A do të ndaheshit nga financat tuaja personale për të arritur një qëllim të përgjithshëm? Për shembull, ndërtimi i një shkolle, spitali, rruge, etj. Nxënësve u prezantohet një video incizim i të ardhurave/taksave publike që mblidhen nga qytetarët dhe ekonomia me qëllim sigurimin e fondeve për financimin e funksioneve të shtetit për plotësimin e nevojave të përgjithshme dhe të përbashkëta. Nxënësit në grupe në një fletë shpërndajnë sipas rëndësisë paratë nga taksat që disponon shteti në këto fusha: Mbrojtja sociale, Shëndetësia, Arsimi, Bujqësia, Transporti. Më pas nxënësit shpjegojnë pse i kanë shpërndarë paratë pikërisht në atë mënyrë. Në fund nxënësit përgjigjen dhe diskutojnë pyetjen: Çfarë ndikimi mund të ketë ulja e tatimeve?